

मोरङ जिल्लाका कक्षा पाँचमा अध्यनरत धिमाल भाषी
विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार क्षमताको अध्ययन

मिनराज न्यौपाने

परीक्षा क्रमाङ्क : २८०६५०/०७३

त्रि.वि. दर्ता नं.: ९-२-६२७-११५-२००८

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय,
नेपाली भाषा शिक्षाअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह
चौथो सत्रको नेपा.शि. ५४४ पाठ्यांशको
प्रयोजनार्थ प्रस्तुत

शोधपत्र

२०७३/२०१६

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं

प्रतिबद्धतापत्र

यस शोध प्रतिवेदनभित्रका सामग्रीहरू कहीं कतैबाट साभार गरिएको छैन । यसका कुनै पनि अंश अन्य प्रयोजनका लागि उपयोग र प्रकाशनमा आएका पनि छैनन् । तसर्थ यो शोध प्रतिवेदन नितान्त मौलिक भएको प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछु ।

.....
मिनराज न्यौपाने
(शोधार्थी)

मिति : २०७३/०८/०७

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह चौथो सत्र नेपा.शि ५४४ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ प्रस्तुत मोरङ जिल्लाका कक्षा पाँचमा अध्ययनरत धिमाल भाषी विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार क्षमताको अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र शोधार्थी मिनराज न्यौपानेले मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । उहाँले परिश्रम र लगनशीलताका साथ सम्पन्न गर्नु भएको प्रस्तुत शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

.....
प्रा.डा. पारसमणि भण्डारी
शोधनिर्देशक

मिति : २०७३/०९/०६

Dec 21, 2016

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
शिक्षाशास्त्र सङ्काय
कीर्तिपुर

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह चौथो सत्रको नेपा.शि. ५४४ पाठयांशको प्रयोजनार्थका लागि यस सङ्कायतर्फका छात्र मिनराज न्यौपानेद्वारा तयार पारिएको मोरङ जिल्लाका कक्षा पाँचमा अध्ययनरत धिमाल भाषी विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार क्षमताको अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र उक्त प्रयोजनका लागि उपयुक्त ठहरिएकाले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

१. प्रा.डा. रामप्रसाद भट्टराई (विभागीय प्रमुख)
२. प्रा.डा. ऋषिराम शर्मा (शोध विशेषज्ञ)
३. प्रा.डा. पारसमणि भण्डारी (शोधनिर्देशक)

मिति : २०७३/०९/१८

Jan 02, 2017

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र मोरङ जिल्लाका कक्षा पाँचमा अध्ययनरत धिमाल भाषी विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार क्षमताको अध्ययन शीर्षक त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, स्नातकोत्तर तह चौथो सत्रको नेपा.शि. ५४४ पाठ्यांशको आवश्यकता पुरा गर्ने प्रयोजनका लागि तयार पारिएको हो । यो शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा आफ्नो अमूल्य समय खर्चेर कुशल निर्देश गर्ने शोधनिर्देशक आदरणीय गुरु प्रा.डा. पारसमणि भण्डारीज्यूप्रति हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन एवम् श्रद्धाभाव व्यक्त गर्दछु । त्यसैगरी प्रस्तुत शोधपत्रलाई प्रशासक र विभागीय स्वीकृति प्रदान गरी सम्पन्न गर्न अनुमति दिने नेपाली भाषा शिक्षा विभागको विभागीय प्रमुख प्रा.डा. रामप्रसाद भट्टराईज्यूप्रति हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधविषयमा शोधकार्य सम्पन्न गर्नको लागि हौसला तथा सल्लाह सुझाव दिनुहुने नेपाली भाषा शिक्षा विभागका आदरणीय गुरु तथा गुरुआमाहरूमा हार्दिक कृतज्ञता तथा श्रद्धाभाव व्यक्त गर्दछु । त्यसैगरी मेरो जीवनको हरेक क्षेत्रमा अविच्छिन्न सफलताको आर्शिवाद दिँदै यहाँसम्म ल्याइपुऱ्याउनु हुने पूजनीय बुबा श्री लक्ष्मीप्रसाद न्यौपाने र पूजनीय आमा नवनीता न्यौपाने र परिवारप्रति आजन्म ऋणी छु । मेरो सफलताको लागि हरवखत साथ दिँदै हौसला र प्रेरणा दिइरहने मेरा आदरणीय दाजु डा. गुरुप्रकाश न्यौपाने र भिनाजु ज्ञानेन्द्र अधिकारीप्रति आभारी छु ।

साथै मेरो अध्ययनको क्रममा उत्साह प्रदान गर्नुहुने दाजु लोककिरण, दिदी ज्योति र भाउजुहरूले दिनुभएको विभिन्न आवश्यक सल्लाह सुझाव र आइपरेका समस्यालाई सहज रूपमा सहयोग प्रदान गर्नुहुने साथीहरूप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । त्यस्तै यस अध्ययन कार्यका लागि सहयोग गर्नुहुने मोरङ जिल्ला पथरी शनिश्चरे क्षेत्रका सम्बद्ध विद्यालय, विद्यार्थी र विद्यालयका प्रधानाध्यापक तथा शिक्षकहरूप्रति धन्यवाद व्यक्त गर्दछु । अन्त्यमा शोधपत्रलाई सम्पन्न गर्नु शुद्धीकरण र टङ्कन गरिदिनु हुने दाइ विपिन सुवेदीलाई पनि हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

.....
मिनराज न्यौपाने
शोधार्थी

शोधसार

- शोधशीर्षक : मोरङ जिल्लाका कक्षा पाँचमा अध्ययनरत धिमाल भाषी विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार क्षमताको अध्ययन
- शोधार्थी : मिनराज न्यौपाने
- शोधनिर्देशक : प्रा.डा. पारसमणि भण्डारी
- विभाग/क्याम्पस : नेपाली भाषा शिक्षा विभाग विश्वविद्यालय, क्याम्पस त्रि.वि., कीर्तिपुर काठमाडौं ।
- शैक्षिक वर्ष : २०७२/७३
- पृष्ठ सङ्ख्या : १६+८७
- अध्याय : सात

उद्देश्य

प्रस्तुत शोधपत्रका उद्देश्यहरू देहायबमोजिम रहेका छन् :

- (क) कक्षा पाँचमा अध्ययनरत धिमाल भाषी विद्यार्थीको शब्दभण्डार क्षमता पहिल्याउनु,
- (ख) सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार क्षमताको तुलना गर्नु,
- (ग) लिङ्गगत आधारमा धिमाल भाषी विद्यार्थीको शब्दभण्डार क्षमताको तुलना गर्नु ।

शोधप्रक्रिया

कुनै पनि कार्य सम्पन्न गर्नुपूर्व सम्बन्धित क्षेत्रमा भएका विभिन्न कार्यहरूको अध्ययन गर्नु आवश्यक देखिन्छ । यसरी योजनाबद्ध रूपमा गरिएको कार्यलाई सहज र व्यवस्थित बनाउने काम पूर्वकार्यले बनाउँछ । त्यसकारण यो अध्ययन गर्दा सुरुदेखि अन्त्यसम्म विभिन्न प्रक्रिया पार गर्दै यो शोधपत्र तयार पारिएको छ । अध्ययनलाई सर्वेक्षण विधिमा आधारित बनाउँदै आवश्यक सामग्रीलाई कक्षा पाँचमा रहेका नेपाली किताबको विभिन्न शब्दहरूलाई समेटिएको छ ।

शब्दभण्डार क्षमताको पहिचान गर्न मोरङ जिल्ला पथरी शनिश्चरे भित्रका सामुदायिक र संस्थागत विद्यालय गरी १० वटा विद्यालयका जम्मा १०० जना धिमाल

विद्यार्थीहरूलाई नमुनाको रूपमा छनोट गरिएको छ । यस क्रममा अनुसन्धानकर्ताले उक्त परीक्षणबाट प्राप्त गरेका प्राप्ताङ्कहरूको सूची निर्माण गरी विभिन्न शीर्षक, उपशीर्षकहरू दिएर व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ । साथै प्राप्ताङ्कलाई विभिन्न सङ्केतका आधारमा छुट्याई प्राप्ताङ्कको व्याख्या विश्लेषण गर्न मध्यमान, मानक विचलन र प्रतिशत जस्ता साङ्ख्यिकीको प्रयोग गरिएको छ ।

जम्मा सात अध्यायमा विभाजित प्रस्तुत शोधपत्रलाई शोधपरिचय, पूर्वकार्यको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक अवधारणा, अध्ययनविधि र प्रक्रिया, व्याख्या तथा विश्लेषणलाई क्रमशः अध्याय चार, पाँच र छमा विभाजित गरी अन्तिम तथा सातौं अध्यायलाई सारांश, निष्कर्ष र उपयोगितामा राखी शोधकार्य सम्पन्न गरिएको छ ।

शोध निष्कर्ष

१. समग्र विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार क्षमतामा समग्र मध्यमान ७०.६० लाई आधार मानी विश्लेषण गर्दा सामुदायिक विद्यालयका उल्लेख्य विद्यार्थी मध्यमानभन्दा तल रहेकाले समग्र शब्दभण्डार क्षमता सन्तोषजनक नरहेको पाइयो ।
२. सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार क्षमताको अध्ययन गर्दा समग्र विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार क्षमतामा एकरूपता नदेखिनुका साथै विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार क्षमता कमजोर भएको देखियो ।
३. संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको प्राप्त तथ्याङ्कको आधारमा समग्र मध्यमान ८५.४२ लाई आधार मानी विश्लेषण गर्दा मध्यमानभन्दा तल प्राप्ताङ्क ल्याउने विद्यार्थी सङ्ख्या कम हुनाले संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको क्षमता उत्साहजनक भएको देखियो ।
४. लैङ्गिकताको दृष्टिले समग्र शब्दभण्डार क्षमतालाई हेर्दा धिमाल छात्राहरूको तुलनामा छात्र विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार क्षमता राम्रो रहेको देखियो ।
५. समग्र शब्दभण्डार क्षमतामा सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका छात्र-छात्रा दुवैको तुलना गर्दा संस्थागत विद्यालयका छात्र विद्यार्थीहरूको क्षमता राम्रो देखियो ।
६. शब्दभण्डार क्षमताको अभिवृद्धिगत ज्ञानलाई हेर्दा संस्थागत विद्यालयका तुलनामा सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूलाई प्रशस्त अभ्यास गराउनु पर्ने देखियो ।
७. मध्यमान र मानक विचलन दुवैलाई आधार बनाएर विश्लेषण गर्दा संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको क्षमता उत्कृष्ट पाइयो ।

विषयसूची

अध्याय एक

शोधपरिचय

१.१	पृष्ठभूमि	१
१.२	समस्याकथन	३
१.३	शोधकार्यको उद्देश्य	४
१.४	अध्ययनको सान्दर्भिकता र उपादेयता	५
१.५	शोधकार्यको सीमा	६
१.६	शोधपत्रको रूपरेखा	७

अध्याय दुई

पूर्वकार्यको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक अवधारणा

२.१	पूर्वकार्यको पुनरावलोकन	९
	२.१.१ पुस्तकको समीक्षा	१०
	२.१.२ शोधको पुनरावलोकन	१२
२.२	सैद्धान्तिक अवधारणा	२०
	२.२.१ धिमाल भाषाको परिचय	२०
	२.२.२ नेपाली भाषा	२४
२.३	शब्दभण्डारको परिचय	२५
२.४	नेपाली भाषाको शब्दभण्डार	२६
२.५	नेपाली भाषाको शब्दभण्डारको वर्गीकरण	२७
	२.५.१ शब्द वर्गीकरणका आधारमा	२८
२.६	शब्दभण्डारको महत्त्व	३२
२.७	शब्दभण्डार र भाषापाठ्यपुस्तकविच सम्बन्ध	३३

अध्याय तिन

अध्ययन विधि र प्रक्रिया

३.१	अध्ययनको ढाँचा	३५
३.२	जनसङ्ख्या	३५
३.३	प्रतिनिधि नमुना छनोट	३५
३.४	सामग्री निर्माण	३६
३.५	पूर्वपरीक्षण	३६
३.६	परीक्षण सञ्चालन	३६
३.७	तथ्यको सङ्कलन	३७
३.८	तथ्यको विश्लेषण	३७

अध्याय चार

समग्र धिमाल भाषी विद्यार्थीको शब्दभण्डार क्षमताको स्थिति

४.१	प्रतिशतका आधारमा समग्र धिमाल भाषी विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार क्षमताको स्थिति	३९
४.२	समग्र धिमाल भाषी विद्यार्थीको शब्दभण्डार क्षमताको प्रतिशताङ्क अवस्था	४२
४.३	मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा समग्र धिमाल भाषी विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार क्षमताको स्थिति	४३

अध्याय पाँच

सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका धिमाल भाषी विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार क्षमताको

तुलनात्मक अवस्था

५.१	सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार क्षमताको तुलनात्मक अवस्था	४५
५.२	सामुदायिक विद्यालयका धिमाल भाषी विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार क्षमताको प्रतिशताङ्क अवस्था	४८

५.३	मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा सामुदायिक विद्यालयका धिमाल भाषी विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार क्षमताको स्थिति	५०
५.४	संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार क्षमताको प्रतिशताङ्क अवस्था	५२
५.५	मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार क्षमताको स्थिति	५३

अध्याय छ

लिङ्गगत आधारमा धिमाल भाषी विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार क्षमताको तुलना

६.१	सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययनरत धिमाल छात्र विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार क्षमताको स्थिति	५६
६.२	सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययनरत धिमाल छात्रा विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार क्षमताको स्थिति	५७
६.३	संस्थागत विद्यालयका कक्षा पाँचमा अध्ययनरत धिमाल छात्र विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार क्षमताको स्थिति	५७
६.४	संस्थागत विद्यालयमा अध्ययनरत धिमाल छात्रा विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार क्षमताको अवस्था	५८
६.५	लिङ्गगत आधारमा समग्र विद्यार्थीको प्रतिशताङ्क स्थिति	५९
६.६	धिमाल भाषी विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार क्षमता अभिवृद्धि गर्ने उपायहरू	६४
६.७	सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययनरत धिमाल भाषी विद्यार्थीहरूको समग्र स्थिति	६५
६.८	संस्थागत विद्यालयका धिमाल भाषी विद्यार्थीमा समग्र स्थिति	६५
६.९	सुभावहरू	६६

अध्याय सात

सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता

७.१	सारांश	६७
७.२	निष्कर्ष	६९
७.३	उपयोगिता	७१
	७.३.१ नीतिगत तह	७१
	७.३.२ प्रयोगात्मक तह	७२
७.४	भावी अनुसन्धानका लागि सम्भावित शीर्षकहरू	७२

सन्दर्भसूची

परिशिष्ट

व्यक्तिवृत्त

तालिका सूची

पृष्ठ सङ्ख्या

तालिका नं. १	: धिमाल भाषी विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार क्षमताको समग्र मध्यमानको स्थिति	३९
तालिका नं. २	: समग्र विद्यार्थीको शब्दभण्डार क्षमताको प्रतिशताङ्क अवस्था	४२
तालिका नं. ३	: मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार क्षमताको स्थिति	४३
तालिका नं. ४	: सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार क्षमताको तुलनात्मक अवस्था	४५
तालिका नं. ५	: सामुदायिक विद्यालयका धिमाल विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार क्षमताको प्रतिशताङ्क अवस्था	४९
तालिका नं. ६	: मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा सामुदायिक विद्यालयका धिमाल विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार क्षमताको स्थिति	५१
तालिका नं. ७	: संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार क्षमताको प्रतिशताङ्क अवस्था	५२
तालिका नं. ८	: मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार क्षमताको स्थिति	५४
तालिका नं. ९	: सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययनरत धिमाल छात्र विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार क्षमताको स्थिति	५६
तालिका नं. १०	: सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययनरत धिमाल छात्रा विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार क्षमताको स्थिति	५७
तालिका नं. ११	: संस्थागत विद्यालयका कक्षा पाँचमा अध्ययनरत धिमाल छात्र विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार क्षमताको स्थिति	५८
तालिका नं. १२	: संस्थागत विद्यालयमा अध्ययनरत धिमाल छात्रा विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार क्षमताको अवस्था	५८

तालिका नं. १३ :	लिङ्गगत आधारमा समग्र धिमाल छात्र विद्यार्थीहरूको प्रतिशताङ्क स्थिति	५९
तालिका नं. १४ :	लिङ्गगत आधारमा समग्र धिमाल छात्रा विद्यार्थीहरूको प्रतिशताङ्क स्थिति	६०

स्तम्भ चित्र सूची

पृष्ठ सङ्ख्या

स्तम्भ चित्र नं. १	: धिमाल भाषी विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार क्षमताको स्थिति	४१
स्तम्भ चित्र नं. २	: सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका धिमाल विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार क्षमताको अवस्था	४६
स्तम्भ चित्र नं. ३	: मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा संस्थागत विद्यालयको विद्यार्थीको शब्दभण्डार क्षमताको स्थिति	५५
स्तम्भ चित्र नं. ४	: मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा सामुदायिक र संस्थागत दुवै विद्यालयमा अध्ययनरत छात्र विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार क्षमताको स्थिति	६२
स्तम्भ चित्र नं. ५	: मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा सामुदायिक र संस्थागत दुवै विद्यालयमा अध्ययनरत छात्रा विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार क्षमताको स्थिति	६३

वृत्तचित्र सूची

पृष्ठ सङ्ख्या

वृत्तचित्र नं. १	: धिमाल भाषी विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार क्षमताको स्थिति	४०
वृत्तचित्र नं. २	: समग्र धिमाल विद्यार्थीको शब्दभण्डार क्षमताको प्रतिशताङ्क अवस्था	४३
वृत्तचित्र नं. ३	: सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार क्षमताको अवस्था	४७
वृत्तचित्र नं. ४	: सामुदायिक विद्यालयका धिमाल विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार क्षमताको प्रतिशताङ्क अवस्था	५०
वृत्तचित्र नं. ५	: मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा सामुदायिक विद्यालयका धिमाल विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार क्षमताको स्थिति	५१
वृत्तचित्र नं. ६	: संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार क्षमताको प्रतिशताङ्क अवस्था	५३
वृत्तचित्र नं. ७	: मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा संस्थागत विद्यालयका धिमाल विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार क्षमताको स्थिति	५४
वृत्तचित्र नं. ८	: लिङ्गगत आधारमा समग्र धिमाल छात्र विद्यार्थीहरूको प्रतिशताङ्क स्थिति	६०
वृत्तचित्र नं. ९	: लिङ्गगत आधारमा समग्र धिमाल छात्रा विद्यार्थीहरूको प्रतिशताङ्क स्थिति	६१
वृत्तचित्र नं. १०	: मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा सामुदायिक र संस्थागत दुवै विद्यालयमा अध्ययनरत छात्र विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार क्षमताको स्थिति	६३

सङ्क्षेपीकृत शब्दसूची

संक्षिप्त रूप	पूर्ण रूप
उप.	उपसर्ग
नं.	नम्बर
नेपा. शिं.	नेपाली शिक्षा
ने.भा.शि.	नेपाली भाषा शिक्षा
पृ.स.	पृष्ठ सङ्ख्या
प्र.	प्रत्यय
प्रा.डा.	प्राध्यापक डाक्टर
प्रा.	प्राथमिक
पा.	पाठ्यपुस्तक
वि.स.	विक्रम सम्वत्
क्र.स.	क्रम सङ्ख्या
त्रि.वि.	त्रिभुवन विश्वविद्यालय